

ПІЗНАВАЛЬНІ КОНЦЕПЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Метою даної статті є прагнення застосувати положення когнітивної психології, яку можна назвати однією з основних пізнавальних концепцій психології ХХІ століття, до досліджень в області прийняття рішень. Процес прийняття рішень висуває ряд важливих проблем, таких як суб'єктивна впевненість у правильності прийнятого рішення, цінність і підстави вибору, що досить істотні в процесі передбачення людських вчинків. Показано як когнітивна психологія реалізує себе в теоріях видатних вітчизняних і закордонних психологів минулого і сьогодення. Целью настоящей статьи является стремление применить положения когнитивной психологии, которую возможно назвать одной из основных познавательных концепций психологии ХХІ века, к исследованиям в области принятия решений. Процесс принятия решений выдвигает ряд важных проблем, таких как субъективная уверенность в правильности принятого решения, ценность и основания выбора, которые весьма существенны в процессе предвидения человеческих поступков. Показано как когнитивная психология реализует себя в теориях выдающихся отечественных и зарубежных психологов прошлого и настоящего.

Останні десятиліття розвиток психологічної науки ознаменувалися деякою недовірою до загальновизнаних напрямків психологічних знань: біхевіоризму, динамічної, глибинної психології. Наслідком цього з'явилося прагнення таких видатних психологів як Брунер, Келлі, Симон створити новий портрет психологічної науки, який би у більшому ступеню відповідав емпіричним даним і в той же час не був би настільки механістичним як психоаналіз. Пошуки в цьому напрямку дали

підбадьорюючі результати. Було створено декілька, безумовно, оригінальних картин функціонування психіки людини, що коротко можна назвати пізнавальними концепціями. Ці концепції були прагненням вийти за межі альтернативи: біхевіоризм або психоаналіз. Саме тому можливо назвати пізнавальні концепції психологією наступного століття, з яким пов'язані великі надії на подальший творчий, конструктивний розвиток психології.

Які ж генеральні погляди творців цієї концепції? Насамперед, вони заперечують образ людини як реактивної істоти, що цілком залежить від середовища. У той же час, їх не влаштовує представлення про неї, як про недосконалого суб'єкта, яким керують неусвідомлені і, по визначенню, суперечливі мотиваційні сили. Вони вважають, що людина є самосвідомим суб'єктом, для якого характерна дослідницька установка стосовно дійсності. У цьому плані людина виступає, як науковець, для якого характерні спостереження над процесами Всесвіту, різного роду передбачення, виникнення гіпотез, плани, експерименти і висновки. Усе це, безумовно, відбувається на рівні тих знань, якими керується особистість. На цій основі відбувається її пристосування до світу і його тлумачення. Цікаво в цьому зв'язку провести паралель до розуміння особистості І.Г. Белявським. Він вважає, що особистість - це динамічна, саморегулююча система, яка пізнає світ, відноситься до нього і діє в ньому. І все це відбувається в процесі виконання особистістю своїх генеральних соціальних ролей, іншими словами на тлі історико-культурних етапів розвитку людства. Відповідно до розглянутої концепції психічні процеси і зовнішня поведінка людини залежать від одержуваної нею інформації. І, якщо розглядати питання про детермінацію психічної діяльності, то в цьому зв'язку варто визнати, що керування нею здійснюється завдяки інформації, що йде із зовнішнього середовища і попередньо закодована в пам'яті. Разом з цим, необхідно відзначити, що відповідно до цієї концепції, особистість не може цілком залежати від інформації, що, нібито, маніпулює нею. Інформація є усього лише матеріалом мислення, його можливістю передбачувати і планувати дії. Таким чином, як дослідник світу, особистість виходить за межі інформації і цілком самостійно здатна визначати значення і характер знань про зовнішній світ і свою діяльність. У цьому зв'язку вона не є маріонеткою цілком залежною від зовнішнього середовища і підлеглою несвідомим поривам. Особистість є більш-менш зрілим дослідником, що у значній мірі визначає свій шлях і, що вміє активно діяти в інституціональній мережі, інакше соціальності. Таке представлення про особистість не тільки визначає закони її функціонування, але і дає можливість розвивати мислення й удосконалювати її діяльність. Представники цієї концепції з незадоволенням відносяться як, до так названого, біхевіористської інженерії, так і до динамічної психотерапії. Судячи з їхніх ідей, можна

припустити, що основною модифікацією впливу на людей є систематичне виховання, що дозволяє краще пізнати світ і свої можливості. Підводячи деякі попередні підсумки, можна стверджувати, що пізнавальна концепція людини вимагає таких відносин між вчителем і учнем, інженером і працівником, терапевтом і пацієнтом, які встановлюються між більш-менш досвідченим дослідниками. На жаль, ми змушені констатувати, що такий спосіб взаємин у виховному процесі в даний час пробиває собі дорогу на превелику силу. Когнітивна психологія, що поєднує прихильників пізнавальної концепції, аж ніяк не є, так сказати, монопольною. Вона складається з декількох версій, що не завжди збігаються одна з одною. Привертають увагу два, на наш погляд, основних пізнавальних портрета людської психіки. Це теорія особистісних конструктів Келлі - одного з найбільш творчих психологів ХХ століття. Відповідно до цієї версії людина є дослідником, що самостійно створює для себе образ світу і, природно, образ самого себе. Це індивідуальне пізнавальне бачення і є особистісний конструкт, що і є вирішальною характеристикою духовних можливостей людини як особистості. У версії О.Тихомирова головним елементом пізнавального процесу є переробка особистістю отриманої інформації. У цьому зв'язку особистість володіє декількома важливими рисами: її дії мають мету, вона має пам'ять з її можливостями безперервного поповнення інформацією і, разом з тим, стабільністю. Її характеризує темп переробки, що має деякі індивідуальні обмеження, і, нарешті, функціонує відповідно до якоїсь визначеної програми. Саме ці риси вважає О.Тихомиров, у значній мірі детермінують особистісне поведіння.

Метою дійсної статті і є прагнення застосувати положення когнітивної психології до досліджень в області прийняття рішень. Процес прийняття рішень висуває ряд важливих проблем, таких як суб'єктивна впевненість у правильності прийнятого рішення, цінність і підстави вибору, що досить істотні в процесі передбачення людських вчинків. При цьому важливо відзначити, що оцінка успішності і користі початих дій у різноманітних областях соціального життя залежить від їхніх результатів, від того, до яких наслідків вони ведуть. У процесі мислення особистість аналізує два види наслідків. Те, наскільки вони правдоподібні, і також їхню суб'єктивну цінність. При цьому приймається до уваги оцінка, так сказати, глобальної цінності початої дії. Можна у зв'язку з цим стверджувати, що ланцюг людських вчинків є функцією цінності поставленої мети, а так само можливості її реалізації. Отже, особистість реалізує себе у визначеній пізнавальній програмі. І це завжди комбінації можливостей і цінностей. Потрібно помітити, що процес цей завжди складний. По-перше, кожна дія приводить до декількох наслідків. Принаймні, ми маємо справу з альтернативою: позитивна цінність (успіх) і негативний результат (невдача).

Цю альтернативу містять навіть самі амбіційні проекти. Яким же чином протікає процес визначення цінності вчинку або цілого підприємства, як мети вчинків? Доречним у даному випадку представляється положення про те, що «людина не тільки змінює форму того, що дано природою, вона здійснює, разом з тим, і свою свідому мету, що, як закон, визначає спосіб і характер її дій, і яким ти повинен підкорити свою волю». Звернемося в цьому зв'язку до вітчизняної психології. Однією з перших психологічних концепцій у вітчизняній психології, що описує функціональну структуру цілепокладання стала теорія діяльності А. Н. Леонтьєва. Оригінальним було у цьому зв'язку і генетичне пояснення цього процесу Л. С. Виготським. Він дав класичний приклад аналізу помилкового психологічного феномена цілепокладання, при якому ця проблема незмінно доповнювалася питаннями про функцію і її походження. Помітимо, що положення Л. С. Виготського послужило однією з теоретичних підстав для розвитку вітчизняної історичної психології, для якої проблеми психологічної реконструкції були неминуче пов'язані з проблемами мислення і, природно, цілепокладання. У цьому плані досить плідними були ідеї С. Л. Рубинштейна, який глибоко проаналізував розвиток психології в діяльності, що зв'язує суб'єкт із зовнішнім світом і, більш того, суб'єкт у його представленні виступає як точка відліку того або іншого рівня культурного розвитку визначних історичних етапів, що проходить людство. Не потрібно володіти винятковою науковою інтуїцією, щоб побачити тут проблему цілепокладання.

Згадаємо в цьому контексті й А. Р. Лурія, що створив свою нейропсихологію, яка поєднала прикладні проблеми на стику загальної і дитячої психології, медицини, фізіології й анатомії, етнопсихології, культурології, порівняльної лінгвістики й ін. Ідеї А. Р. Лурія ще очікують свого ретельного аналізу на основі когнітивної психології, прикметою якої є синтетичний підхід до проблеми людського пізнання. Думаємо, що визначення цінності людських вчинків, насамперед, обумовлено дискурсивним характером мислення в якості основної пізнавальної дії. Його прямого відношення до норм культури і співучасті в їхньому становленні. Його нерозривною єдністю із символами духовності й усвідомленням того, що придбання досвіду процес нескінченний. На закінчення звернемося до трудової діяльності як конкретизації розглянутих теоретичних конструктів. Когнітивна психологія в цьому контексті, дає можливість більш ретельно розглянути мікроструктуру пізнавальних дій у праці. Пояснення результатів праці як досягнутої мети може бути отримане на основі їхнього широкого зіставлення, як уже згадувалося, з історико- культурними процесами, у яких містяться дані про розвиток психічної діяльності філо- онтогенезу і як суспільно

виробленого інструментарію психіки, безумовно, обмеженого нейропсихологічними можливостями людини.

Список використаної літератури

1. Аткинсон Р. Людська пам'ять і процес навчання. – М. : Прогрес, 1989. – 261 с.
2. Білявський І. Г. Контраверсивна психологія, Одеса: Астропрінт, 2003 – 303.
3. Білявський І. Г. Лекції з історичної психології, Одеса: Астропрінт, 2004 – 448 с.
4. Брунер Дж., Олвер Р., Грінфілд П. Дослідження розвитку пізнавальної діяльності. – М. : Педагогіка, 1991. – С. 296.
5. Білявський І. Г., Кременчуцька М. К. та ін. Формальні моделі сприйняття // Вісник Харківського університету. – 2003. – № 599. – Серія „Психологія”. – С. 34.
6. Выготский Л.С. Проблема обучения и умственного развития. – М., 1996. – 190 с.
7. Леонтьев А. Н. Философия психологии: из научного наследия / Под ред. А. А. Леонтьева, Д. А. Леонтьева. – М., 1994. – 268 с.
8. Лурия А. Р. Язык и сознание. – М., 1998. – 301 с.
9. Максименко С. Д. Загальна психологія. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 198 – 206.
10. Рубинштейн С. Л. Человек и мир. – М.: Наука, 1997. – 191 с.

І. В. Данилюк

Д. І. Ларін

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРІОДУ „ВІДКРИТОЇ КРИЗИ” В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Постановка проблеми. В умовах боротьби теоретичних думок щодо нових фактів, отриманих в період інтенсивного розвитку досліджень в перші півстоліття (70-pp XIX – перша половина XX ст.) існування наукової психології як самостійної науки, виявляли неспроможність психологічної теорії і, перш за все недостатність її підстави - суб'єктивно-ідеалістичного уявлення про психіку (Р. Декарт, В. Вундт, Е. Еббінгауз, Г. Спенсер, У. Джеймс) та інші [2; 4; 8]. Наслідком виявлених фактів був зумовлений період відкритої психологічної кризи. Ця криза була показником зростання значення науки, розвиток якої призвів до необхідності зміни сталих уявлень новими знаннями, зокрема питаннями якого виступали проблеми свідомості і, що в подальшому стали підсумком розвитку асоціативної психології як науки про свідомість